

DEDE KORKUT BOYLARINDA GEÇEN FORMULİSTİK SAYILARIN İZLERİ

Onur SÖMEN*

Öz

Bu çalışmamızın amacı dünya mitolojileri içinde Türk mitolojisinin önemini yansıtan aynı zamanda mitolojiyi oluşturan temel taşlardan olan formülistik sayıların Türk edebî eserlerinden olan ve Türklerin hem İslam öncesi hem İslamik karakterini bünyesinde barındıran Dede Korkut Destanları içindeki kullanımına dikkat çekmektir. İncelemeye tabii tuttuğumuz sayılar formülistik “bir, iki, üç, dört, beş, yedi, dokuz, kırk” sayılardır. Dede Korkut Kitabı’ndaki hikâye kurgusunun akıcılığı ve etkileyiciliğindeki tesirin artması için kullanılmalarının yanında bu sayıların Türk mitolojisinde, dinsel, geleneksel ve halk inanışındaki kullanımına, evreni, fiziği, maddiyatı, maneviyatı ve günlük yaşamımızı idrak etmemiz açısından kullanımına değindik. Ayrıca bu sayıların saydığımız unsurlar içindeki izleri, yeri ve de etkilerinden bahsedip belirttiğimiz eksikliğe bir ölçüde katkıda bulunmaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Dede Korkut, Sayılar, Mitoloji.

Treatment Of Formulistic Numbers In The Dede Korkut

Abstract

The aim of this study is to draw attention to the use of the Turkish literary works, which are the main stones of mythology, which reflect the importance of Turkish mythology within the world mythologies and the Turkish literary works, and their use in the Dede Korkut Epics, which includes both the pre-Islamic and Islamic character of the Turks. The numbers we examine are formulistic one, two, three, four, five, seven, nine, forty numbers. In addition to being used to increase the influence in the fluency and influence of Dede Korkut’s book, we talked about the use of these numbers in Turkish mythology, religious, traditional and folk beliefs, the universe, physics, materialism, spirituality, and the use of our everyday life. In addition, we tried to contribute to some extent the deficiencies we have mentioned and mentioned about the traces, place and effects of these numbers in the elements we counted.

Keywords: Dede Korkut, Numbers, Mythology.

* İstanbul Aydın Üniversitesi Doktora Öğrencisi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni.

Giriş

Mitoloji her milletin şahsi kimliğinin inanışsal, geleneksel, mistik, edebi ve felsefi yorumudur diyebiliriz. Tarihe damgasını vurmuş birçok medeniyet içinde Türkler de mitoloji dünyasında kendine en güçlü şekilde yer bulmuş bir milledir. Farklı kültürlerle mitsel anlamda etkileşimler içine girmiş; çoğu zaman onlardan etkilense de farklı kültürlerle kuvvetle tesiri daha belirgin olmuştur. Mitolojimizi büyük çerçeve olarak görürsek özellikle dini ve geleneksel anlamda kültürel etkilenmeleri ya da etkilemeleri sıkça gördüğümüzü söyleyebiliriz.

Toplumlar tarihin çeşitli dönemlerinde dinlerini değiştirebilir. Bu değişim kimi zaman dinin kendi içinde yaşadığı değişiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazen de toplumlar diğer toplumların etkisi ya da zoruyla dinlerini değiştirebilir. Bu değişim süreçlerinde dini inanç ya da ritüellerin tamamının yenileriyle değiştirildiğini söylemek mümkün değildir. Böyle durumlarda toplumlar bir yandan yeni inanç sisteminin esaslarını yaşamaya başlarken bir yandan da eski inanç ve uygulamaları yeni inancın içinde yeni formlarla yaşatmaya devam eder.¹ Bu formaların içinde ritüellerin devamlılığı esasında rakamların ve sayıların ana fonksiyon üstlendiği görülmektedir. Türk kültüründe yaygın olarak görülen sayı simgeciliğinin temeli mitolojiye ve kutsal dinlere dayanmaktadır. Bu bağlamda sayılar üstüne kurulan inançların kaynakları hem İslam dinine hem de Türkistan yaşam geleneklerine bağlı olduğu bilinmektedir.² Eski Türk dininin, Gök Tanrı merkezli ve onun etrafında şekillenmiş, tamamen kendine özgü bir sistem olduğu görülmektedir.³ Türkler Müslüman olduktan sonra da yeni dinlerine ters düşmeyen eski inanışlarını devam ettirmişlerdir. Bazı inanışlara İslami bir kılıf verilse de halk inanışlarının büyük bölümü mitolojik dönemlerden izler taşır. Bu sebeple mitoloji ile ilgili çalışmalarda halk inanışlarına başvurmak kaçınılmazdır.⁴ Sayılar, geleneklerde oluşan inançların taşıyıcısı durumundadır. Tek başına soyut olarak kutsallık taşıyan bir sayı yoktur. Sayının kutsallığı yansıttığı varlık türüyle ilgilidir. Bir sayı anıldığında, onun neyin karşılığı olduğu, neyi düşündürdüğü, neyi dile getirdiği göz önüne getirilir, onunla ilgili bir inanç kurumu ortaya çıkar.⁵ Yani halk inanışlarını oluşturan önemli parçalardan biri de şüphesiz sayılardır. Sayılar (rakamlar), ritüelin devamlılık esasının garantörü olarak birçok inançta sıkça başvurulan referans unsuru olmuştur. Gök Tanrı dininin ana temalarında yer alan rakamlar Türklerin İslamiyet'i kabulü ile birlikte bu dinin içerisinde de yer almış olması elbette kabulü kolaylaştıran temel

¹ Serkan Derin, "Göktürk Kitabelerinde Türk Dini İnancının İzleri", *Turkish Studies*, Volume: 9/9, Summer, Ankara 2014, s. 466.

² Emine Nas - Gülizar Çelebilik - Aliye Demirbaş, "Tokat Nebiköy Yöresel Kadın-Erkek Giyiminde Alevilikteki Üçleme, Dört Kapı-Kırk Makam ve On İki İmam Kavramlarının Yansımaları", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 60, Ankara 2011, s. 253.

³ Öcal Oğuz vd., *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2006, s. 217-218.

⁴ Bayram Durbilmez, "Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar", *Turkish Studies*, Volume: 3/7, Fall, Ankara 2008, s. 342.

⁵ İ. Zeki Eyüpoğlu, *Bütün Yönleri İle Bektaşilik*, Der Yayınları, İstanbul 2010, s. 301.

etkenler arasında yer almıştır.⁶ Yani sayılar, köklü inançların terk edilmesine, değişmesine ya da yeni dini inanç ile eski inancın harmanlanmasına yardımcı olmuştur diyebiliriz.

Edebi bağlamda da Türk edebiyatı, yayıldığı mekâna ve zamana göre pek çok kültürün tesirine maruz kalmış ve yine birçok kültürü derinden etkilemiştir. Her devirde değişen bu tesir, milli hassasiyetin süzgecinden geçirildiği sürece farklı renklerle zenginleşen güçlü eserlerin inkişafına imkân tanımıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri Dede Korkut Boylarıdır (hikâyeleridir). Milli edebiyatın en karakteristik eserlerinden olan bu hikâyeler, üzerinde teşekkül ettiği coğrafyanın da etkisiyle karşılaştığı değişik kültür ve edebiyatlardan pek çok unsuru bünyesine alır.⁷ Sözlü kültür ürünleri, ait oldukları toplumun ortak değerlerini ve temel kültür kodlarını geçmişten günümüze ve günümüzden geleceğe taşırlar ki bu da milli kimlik ve toplumsal hafızanın inşası yolunda büyük önem arz eder. Dede Korkut Kitabı da içinde eski Türk inanç sisteminden izler taşıyan; Türk düşünce sistemini, hayat felsefesini, idrakini, telâkkisini ve Türklerin yaratılanı, yaratıcıyı nasıl kavradığını gözler önüne seren bir kültür ansiklopedisi vasfı taşımaktadır.⁸

Hikâyelerde Türk Milleti'nin temel nitelikleri, Türk kültürüne ait duygu ve düşünceler başarılı bir şekilde işlenmiştir. Türk insanının hayata bakışı, hadiseler karşısındaki tavır ve davranışı, dini inancı, kutsal değerleri, acısı, sevinci, tasası, tabiatı algılaması, vatan, millet, anne, eş, çocuk sevgisi, aile dayanışması hikâyelerde sıkça ele alınmıştır.⁹

Mitoloji, geçmişin gelecekte yazılmış halinin bir son bulmasını beklemenin yanında, genetik kültürel ve tarihi olgularımızın bilinçaltımızda oluşturduğu yığılmalar kümesinin bir devamıdır şeklinde bir tanım yapabiliriz. Milletlerin dünya görüşü toplumun eski yaşamını tanzim eden mitlerde kodlanır. Türk mitolojisi de bu açıdan değerlendirilmeli ve anlaşılmalıdır.¹⁰ Sayılar da mitolojimizi günümüze kadar taşıyacak, kuşaktan kuşağa aktarmayı daha basit, eğlenceli ve kalıcı kılan kodlar şeklinde ele alınabilir. Bu kodların çoğu günümüzde ortaya çıkartılmışsa da birçoğu halen gizliliğini korumaktadır. Sayı isimleri dillerin temel kelimeleri arasında yer almaktadır. Varlıkları hemen hemen dilin varoluş dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu nedenle sayılar ile o dili konuşan milletlerin inançlarından, sosyal ve coğrafi çevrelerinden, etkileştikleri kültürlerden tarihlerinin her olayından, gelenek ve göreneklerinden izler taşımaktadır. Bu nedenle sayılar dillerin milli özelliklerini en iyi yan-

⁶ "Türklerde Üç, Yedi ve Kırk Rakamının Önemi", (Çevrimiçi) <http://www.turkcenindirilisi.com/turk-tarihi/turklerde-ucyedi-kirk-rakaminin-onemi-h7861.html>, Erişim Tarihi: 8 Ekim 2017, Pazar, Saat: 21.19.

⁷ Adem Can, "Homeros Destanları İle Dede Korkut Hikâyeleri Arasındaki Kurgu Yapı Tip ve Tema Benzerlikleri", *Turkish Studies*, Volume: 6/2, Ankara 2011, s. 264.

⁸ Ayşegül Derman - Zeynep Arslan, "Çevre Eğitimi İçin Kültürel Bir Bakış Açısı: Dede Korkut Hikâyeleri", *Turkish Studies*, Volume: 11/14, Summer, Ankara 2016, s. 208.

⁹ Hüseyin Özcan, "Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikâyeleri", *Turkish Studies*, Volume: 3/2, Spring, Ankara 2008, s. 583.

¹⁰ Fuzuli Bayat, *Türk Mitolojisine Giriş*, Ötügen Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 19.

sıtan kelimelerdendir.¹¹ Mitolojik düşünce çağında, evren “sayılar” düzenine göre biçime sokulmuştur. Bu sebeple mitolojik inançlar arasında kutlu sayıların çok önemli bir yeri vardır.¹² Bunun yanında simgesel değeri olan ve her birine özel anlamlar yüklenen ayrıca günlük yaşamda sürekli karşımıza çıkan fakat sürekliliğini sorgulamadığımız şeylerden biri de sayılardır. Bazı sayıların günlük yaşamdaki kullanım oranları diğerlerine göre çok fazladır. Örneğin, üç, beş, yedi, dokuz ve kırk sayılarının günlük yaşamda ve buna bağlı olarak halk edebiyatı ürünlerinde yoğun bir şekilde kullanıldıklarını görürüz.¹³

Bilginin en yüksek derecesi olarak düşünülmesi sayılara, içinde gizli bilgileri barındırıp yaratılış gizemlerini anlatan ilahi ve kutsal anlamlar yüklemiştir. Böylece sayılar, fiziki evreni hesaplamak için niceliksel araçlar olarak kullanılırken bir yandan da görünenin ardındaki anlam boyutlarını ifade eden gizemli şifreler olarak düşünülmüşlerdir.¹⁴ Dede Korkut Kitabı'nın da sayısal yönden ele alındığında bu gizliliği barındırdığını görmekteyiz. Bekir Sami Özsoy:

“Ozanlar piri Dede Korkut Hikâyeleri ve Oğuznâmelerinin sayısının 12 olduğunu iddia etmek de doğru olmaz. Zira hikâyelerde adı geçmeyen onlarca Türk kahramanı vardır. Bazı hikâyelerde adı geçmeyen “Yigeneke”, “Segrek”, “Emren” gibi adına hikâye düzenlenmiş kahramanları görünce; hikâyelerde adından övgü ile bahsedilen Oğuz beylerinin adına da hikâye düzülmesi gerektiği düşüncesindeyiz. Bu kahramanlardan özellikle:

- 1- Amid ile Merdin Kalesi'ni basan Budak adına,
- 2- Destursuzca Bayındır Han'ın yağmasını basan Şir Şemseddin adına,
- 3- Birçok hikâyede adı geçen Deli Tündar,
- 4- Peygamberin sahabesi olan Büğdüz Emen adına,
- 5- Hikâyelerde adından söz edilen Kıyan Selçuk adına,
- 6- Kazan Begin kardeşi Kara Göne adına,
- 7- Eylik Koca oğlu Alp Eren adına

Hikâye düzenlenmiş olması gerekmektedir düşüncesini taşıyoruz.”¹⁵

demekteyken; Ahmet Cevat Emre, “Dede Korkut Kitabı'nın da 12 boya ayrılmış olması az çok düşündürülecek bir olgu gibi görünmektedir.”¹⁶ diyerek anlatıların sayısı ile alakalı bu düşüncüyü desteklemektedir. Zira 12 ve 24 sayılarının Türk kültürüne ait sayısal sembolik değerlerden olduğu unutulmamalıdır.

¹¹ Ü.Ç. Şavk, “Manas ve Maaday-Kara'da Sayılar”, *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 50, Ankara 2001, s. 52.

¹² Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara 2005, s. 489.

¹³ A. Özgür Güvenç, “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 41, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2009, s. 85.

¹⁴ Sevda Önal Kılıç, “Yedi Sayısının Kültürel Arka Planı Çerçevesinde Garibname Mesnevisi'nin Yedinci Bölümü Üzerine Bir İnceleme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 86, Ankara, s. 111-132.

¹⁵ Bekir Sami Özsoy, *Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Sözlük)*, Akçağ Yayınları, Ankara 2006, s. 26.

¹⁶ Ahmet Cevat Emre, “Homeros Eposları ve Dede Korkut Oğuzlamaları”, *Odysseia - II*, TDK, Ankara 1941, s. 277.

Bizzat Dede Korkut Hikâyeleri'nde bu sayılar daima tekrar eden belli birer motiftir.¹⁷ Bizler de bu düşünceye katılmaktayız.

Zaten 24 Oğuz boyundan oluşan Oğuz boyu içindeki beylerin her birine dahi bir hikâye yazılrsa geriye kalan 12 hikâyenin eksik olduğu göze çarpmaktadır. Bekir Sami Özsoy'un;

“1936 yılında Azerbaycan milliyetçilerinin Berlin’de yayımladıkları Açık-söz Dergisi’nin Bakü’de yayımlanan Bakinskiy Roboçiy adlı gazetesinin 4 Ağustos 1936 tarihinde yaptığı haberi kaynak göstererek Prof. Bekir Çobanzade’nin Leningrad Şarkiyat Enstitüsü yazmalar bölümünde Dede Korkut Hikâyeleri’nin on üçüncüsünün bulunduğu haber olarak yer alır. Daha sonra bu hikâyenin Azerbaycan’da yayımlandığı şeklindeki sözler de yaygınlaşır. Ancak o günün Rus devlet politikası Rus milliyetçiliğini aşıladığı için Dede Korkut Kitabı yasak kitap ilan edilir. Bu hususta yayılan tüm yayınlar toplatılır. Bu sebeple yayımlandığı söylenen on üçüncü hikâyenin akıbeti 1950 yılında konulan yasak nedeniyle bugüne kadar gizli kalmıştır. Fakat bu hikâye yayımlanmamış da olabilir.”¹⁸

şeklindeki açıklamasından yola çıkarak da Dede Korkut Kitabı içindeki anlatıların aslında 12 sayısıyla sınırlı olmadığını bizler de iddia edebiliriz.

Dede Korkut Boylarını, Türk milletini var eden yazılı ve sözlü abidelerimizin anlatıldığı ve bütün dünya edebiyatlarını kısıktırca bir mihenk taşı olarak nitelendirebiliriz. Özellikle mitolojimizin belirgin olmayan birçok noktasının ortaya çıkartılması açısından da ayrı bir önem arz etmektedir. Dede Korkut üzerine çok fazla çalışma yapılmıştır; ancak mitolojik açıdan sayıların ele alınması bağlamında bu eser üzerinde bir çalışmaya rastlamamaktayız. Bu sebeptendir ki biz de mitolojimiz içinde önemli unsurlardan olan ve incelemeye tabii tuttuğumuz formulistik “bir, iki, üç, dört, beş, yedi, dokuz, kırk” sayılarının, Dede Korkut Kitabı’ndaki hikâye kurgusunun akıcılığı ve etkileyiciliğindeki tesirin artması için kullanılmasının yanında bu sayıların Türk mitolojisinde, dinsel, geleneksel ve halk inanışındaki kullanımına, evreni, fiziği, maddiyatı, maneviyatı ve günlük yaşamımızı idrak etmemiz açısından kullanımına halk bilimsel açıdan da ele alıp dikkat çekerek, Prof. Dr. Sadettin Özçelik’in “Dede Korkut Dresden Nüshası-Metin-Dizin”¹⁹ eseri içindeki formulistik sayıların saydığımız unsurlar içindeki izleri, yeri ve etkilerinden bahsedip yukarıda da belirttiğimiz eksikliğe bir ölçüde katkıda bulunmaya çalıştık.²⁰

“Bir” Sayısı

Tanrı olgusu, İslam dininden önce de Türklerin mitolojik düşüncesinde, dinler ile birlikte anılan bir kavram olmuştur. Türkler, Gök Tanrı ve Kan Tanrı

¹⁷ Orhan Şaik Gökyay, *Dedem Korkutun Kitabı*, MEB, İstanbul 1973, s. CCCIII.

¹⁸ Özsoy, *a.g.e.*, s. 26-27.

¹⁹ Sadettin Özçelik, *Dede Korkut Dresden Nüshası - Metin-Dizin*, Cilt: 2, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2016.

²⁰ Çalışmamızda “Hikâye”, “Destan” sözcüğü yerine kitabın içinde sürekli kullanılmakta olan ve hikâye sözcüğünü öz Türkçe anlamıyla karşılayan “Boy” sözcüğünün kullanılmasına özen gösterilmiş. Faydalanılan kaynaklarda kullanılan “Hikâye”, “Destan” terimlerinin sözcük anlamları aynı şekilde korunmuştur.

kavramından daha üstün “tek” bir Tanrı inancını barındırmaktaydı. Bu tek Tanrı olgusunu bizler özellikle en belirgin şekilde Göktürk Yazıtları’nda görebilmekteyiz. Bu yazıtlardaki Tanrı güç verir, Tanrı kut yani şans ile devlet verir; fakat bütün bunları yapan Tanrı’nın nasıl ve nice bir varlık olduğundan bahsedilmezdi. “*Tengri-teg-Tengri*” ifadesinde de Tanrı varlığının tek olmasına bir gönderme yapılmaktadır diyebiliriz.²¹ Türkler, Tanrı’nın birliğine ve tek olmasına İslam dininden önce de mitolojik bağlamda anlam vermiş ve inanç sistemi bazında kabul etmişlerdir. Göğün en yüksek katında Gök Tanrı’nın ya da daha sonra onun yerini alan başka bir Tanrı’nın bulunması, bu Tanrı’nın diğer bütün Tanrıların üstünde olmasına işarettir. Yani İslam öncesi dönemde “1” sayısının ifade ediliş şekli olabilir. Her şeyin yaratıcısı “*bir Tanrı*” vardır. O da Gök Tanrı’dır, yani göğün kendisidir.²² Bu sebep de Türklerin, tek Tanrılı dinlerden İslam dinine hızlı bir geçiş sağlamalarında etki eden unsurlardan biridir diyebiliriz.

Dede Korkut Kitabı’nda ise Tanrı’nın varlığının ve birliğinin çok bariz bir şekilde gösterildiği en güzel hikâyelerden birisi Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Boyudur. Deli Dumrul Tanrı’nın birliğine inanmayıp Tanrı’ya şüpheli yaklaşırken Allah da ona kendi birliğini hatırlatmak açısından bir küçük sınav yapar. Bazen Tanrı kendi birliğini Azrail’e söylediği biçimiyle kendisi hikâye içinde aktarır. Deli Dumrul da sonunda Tanrı’nın birliğini kabul ederek şu mısraları hikâyenin çoğu yerinde uygun bir biçimde söyler:

“*Ya Kadir Allah! **Birliğün**, varlığın hakkıyçün Azraiylî menüm gözüme göstergil*”²³

“*Mere Azrayil, aman! Tanrının **birliğine** yokdur güman*”²⁴

Dede Korkut Hikâyeleri’nde kullanılan alfabe Kur’an-ı Kerim’in alfabeti ile aynıdır. Arap alfabetinin ilk harfi “*elif*” bir (1) sayısına benzer. Elif, vahdeti yani her şeyin ilki olan Allah’ı temsil ettiğine inanılır.²⁵ Ayrıca bu noktada ilk insan, ilk Peygamber Hz. Adem de ‘A’ harfi ile yazılmakta ve okunmaktadır. Zaten antropologlar da bir sayısını, bir ayağı üstünde durabilen insan ile özdeşleştirmektedir.²⁶ Bir sayısından önce gelen sıfır ise hiçlik ile özdeşleşmiştir. Bir de hiçliğin ardından geldiği için ilahî boyutu olan yaratıcılık görevini üstlenir. Bir, Tanrı’nın en ideal sembolüdür; çünkü Tanrı mânâdır ve böyle olduğundan çokluk içinde görünmeye mecbur olan maddi niteliklerle ilgisi yoktur. Bu şekilde, birin zıddı yoktur ve görünüşte Tanrı’ya zıt düşen olumsuz ilke bile sonunda iptal edilir veya “*birlik’le*” bütünleşir. “*Bir olarak Tanrı da kendi varlığında tek olan ‘Bir’ kadar ‘Mutlak Bir’dir. Benzer şekilde İslam’da inancın dışı vurumu ‘Allah’tan başka ilah yoktur.’ ifadesini gerektirir.*”²⁷ Ke-

²¹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Cilt: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s. 12-15.

²² Yaşar Çoruhlu, *Türk Mitolojisi Ana Hatları*, 2. Baskı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul, Kasım 2006, s. 201.

²³ Özçelik, *a.g.e.*, s. 319.

²⁴ Özçelik, *a.g.e.*, s. 327.

²⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvufi Terimler Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul 2005, s. 189.

²⁶ Mehmet Alparslan Küçük, “Türk Destanlarında Sayı Motifinin Dini Yansıması”, *Gazi Türkiyat*, Güz 2013, Ankara, s. 96.

²⁷ Schimmel Annemarie, *Sayıların Gizemi*, 2. Baskı, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2000, s. 48-51.

lime-i Tevhid bunun en güzel örneğidir. “*La ilahe illallah*” kutsal cümlesinin ilk kelimesi “*LA*” (Yok=Hiçlik=Sıfır) ile başlar ve sonrasında İLAH (Tanrı=Bir Olması) sözcüğü ile devam eder. Allah’tan başka bir Tanrı’nın varlığının kabul edilmemesin ve Tanrı’nın tek olmasının, bir olmasının en güzel örneklerinden biri olan bu kutsal cümle Dede Korkut Boylarında sıklıkla kullanılmaktadır. Basat’ın Tepegöz’ü öldürdüğü hikâyede Basat, kümbetten kurtulmak için Kelime-i Tevhid getirir ve Allah’ın birliğine inandığını belirtir.

“*Basatun diline bu geldi kim La ilahe illallah Muhammedün Resullullah!*” dedi.²⁸

“İki” Sayısı

Tanrı’nın bir olduğu yerde yaratılan her şeyde “iki” sayısını aramak mümkün hale gelebiliyor. Nerede iki sayısı varsa orada çatışmalar ve ikilikler de vardır. Kanılar, inançlar duygu ve düşünceler birbirleriyle çarpışır, birbirlerine üstün gelmeye çalışırlar.²⁹ Genç ve ihtiyar, büyük ve küçük, insan ve canavar, iyi ve kötü. Zıtlık kuralı, sage’nin başkahramanlarından özellikleriyle ve eylemleri başkahramana zıt olma gereksinimiyle belirlenen diğer bireylere kadar etkili olur.³⁰ Dede Korkut Boyları da aslında dost-düşman, iyi-kötü, haklı-haksız, yiğit-namert, baba-oğul mücadelesi türünden sayabileceğimiz buna benzer birçok ikilik ve zıtlık üzerine kurgulanmıştır. Bu karşıt kurguyu anlatmak için iki sayısı en ideal sayıdır. Söz gelimi: Müslümanlarla kâfirlerin mücadelesi, seven ile sevilenin durumu, anne ile babanın aile içindeki konumu, han ile hatunun devlet içindeki yerlerinde eşit haklara sahip olması, hatta İç Oğuz ve Taş (dış) Oğuz’un birbirleri arasındaki mücadelesi iki sayısı etrafında oluşmuştur. Dede Korkut Boylarında birden çok iyi-kötü mücadelesi görmektediriz. Bu mücadelelerin en belirgin olanlarının başında Müslüman Türklerin kâfirlerle mücadelesi gelmektedir. Diğer bir taraftan bu mücadele her zaman dış kuvvetlerle olmamaktadır. Oğuz boylarının kendi arasında da iktidar kavgalarına yol açabilen mücadelelerini de görmektediriz. Özellikle “*Boz Oklar*” ve “*Üç Oklar*” şeklinde iki ana kola ayrılan bu iki Türk kavmi arasındaki çekişme Dede Korkut Kitabı içinde ayrı ayrı iki anlatı şeklinde de yerini almıştır.

İki, aynı zamanda ortaya çıkan en yüksek kişi sayısıdır. Aynı zamanda ortaya çıkan üç kişiden her birinin kendi kişilikleriyle rol alması geleneğin bozulması demektir.³¹ Bu epik yasaya hemen her boy içinde güzel tespitler var iken en uygun örneklerden bazılarında bahsetmek gerekirse öncelikle Basat ile Tepegöz’ün karşılaşmaları ve Banu Çiçek ile Beyrek’in ilk karşılaşmalarını söyleyebiliriz. Bunun yanında Segrek Destanı, bu kural açısından zengin bir anlatıdır. İki çocuğun birlikte oyun oynamaları, Segrek’in her birine birer to-

²⁸ Özçelik, *a.g.e.*, s. 465.

²⁹ Erdoğan Alkan, *Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005, s. 35.

³⁰ Axel Olrik, “Halk Anlatılarının Epik Kuralları 1”, *Milli Folklor Kültür Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1994, s. 4-5.

³¹ Olrik, “a.g.m.”, s. 4.

kat atması, Segrek'in anne ve babasıyla yaptığı konuşmalar, karısıyla gerdek odasında kurduğu diyaloglar, Segrek ve atının korudaki durumları bir sahne- de iki kuralının anlatıdaki yansımalarıdır. Ancak bu kuralın en güzel örneği, Egrek ile Segrek'in kavuşma anlarıdır.³²

“Üç” Sayısı

Geçmişten günümüze farklı coğrafyalarda varlığını sürdürmüş kültürler- de üç sayısına; dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerinden dolayı ayrı bir önem verildiği öğrenilmektedir.³³ Türk kültüründe de özel anlamlar yüklenen gizemli sayılar arasında “üç” ün önemli bir yeri olduğu bilinmektedir. Dede Korkut Kitabı'nda kırk üç defa kullanılan üç sayısı Türk mitolojisi bağlamında kutsallık derecesi yüksek olan bir sayıdır. Hikâyelerde geçen üç sayısı ile ilgili tespitlerimize gelirsek:

Hikâyelerin tamamının kemik taşını oluşturan iki ana Oğuz kolu bulun- maktadır. Üç Oklar ile Boz Oklar'dır. İç Oğuz ve Taş Oğuzun birbirleriyle mücadelelerini anlatan hikâyede geçen İç Oğuz Beyleri diye bahsedilen beyler aslında “Üç Oklar” boyudur. “Şamanizm yukarıdaki semayı üç kat olarak ta- savvur etmiştir. Oğuzun sağ kolu üç oktan oluştuğu için yukarıdaki semanın da üç oktan olması tabiidir.”³⁴ Bunun yanında Oğuz Kağan'ın ilk hanımının gökten inen ışık süzmesinden olması da Üç Oklar'ın sema ile bağlantısına işaretler diyebiliriz.

“Üç Ok, Boz Ok yığnak olsa Kazan evin yağmaladurdu.”³⁵

Ayrıca sürekli olarak yapılan bir “üçleme” faktörü karşımıza çıkmaktadır. Bu yineleme bir sözün üç kere söylenmesi ya da zaman faktörünün belli edil- mesi açısından yapılmaktadır. Yineleme hemen hemen üç sayısına bağlıdır üç sayısı da kendi başına bir kuraldır.³⁶ Bununla birlikte bütün halk anla- tıları üçleme kuralına uymaz.³⁷ Efsaneler, halk inanışlarının şekillendirdiği anlatılardır. Halk anlatılarının epik kurallarından “yineleme”, “üçleme” ve “ilk ve son durumun önemi” üç sayısı ile ilgili³⁸ olup diğer edebî Türlerde de görü- lebilmektedir. Bu kuralın uygulandığını gördüğümüz en güzel anlatı Segrek Boyudur. Bununla birlikte üç sayısı birçok hikâyede özellikle dini çerçevede dünya-kabir-ahret, baba-anne-çocuk, doğum-yaşam-ölüm, beden-zihin-ruh veya bilinçüstü-bilinç-bilinçaltı da üçleme motifi ile sembolize edilmektedir.³⁹

³² M. Abdulbasit Sezer, “Axel Olric'in Epik Yasaları Işığında Segrek Destanı”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 7/1, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2018, s. 317.

³³ Emine Nas - Gülizar Çelebilik - Aliye Demirbaş, “Tokat Nebiköy Yöresel Kadın-Erkek Giyiminde Alevilikteki Üçleme, Dört Kapı - Kırk Makam ve On İki İmam Kavramlarının Yansımaları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 60, Ankara 2011, s. 254.

³⁴ Erman Artun, *Türk Halk Bilimi Kitabı*, 4. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Ekim 2008, s. 308.

³⁵ Özçelik, *a.g.e.*, s. 589.

³⁶ Özkul Çobanoğlu, *Halk Bilimi Araştırma Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, 4. Bas- kı, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 116.

³⁷ Olrik, “a.g.m.”, s. 3.

³⁸ Bayram Durbilmez, “Türk Kültüründe ve Futüvvetnamelerde Üç Sayısı”, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir 2005, s. 6.

³⁹ Küçük, “a.g.m.”, s. 98.

Bu üçleme kuralı çeşitleri, Dede Korkut Kitabı'nda özellikle zamanın değerinin duygusal yönüyle anlatımı açısından çok ince bir şekilde görülmektedir. Bu durum, Dede Korkut Kitabı içinde oldukça fazla bulunduğu anda aşağıdaki örneği vermemizin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

"Kız sen mânâ bir yıl baglı! Bir yılda gelmezisem iki yıl baglı! İki yılda gelmezisem üç yıl baglı! Gelmezisem, ol vakt menüm öldüğümü bilesin, aygur atum boğazlayup aşum vergil!"⁴⁰

Türklere göre insan, evrenin üç önemli varlığından birisi olarak kabul edilmektedir. Türk ailesinin; ana, baba, evlât ilişkilerinde temellenen prensiplerini görmek mümkündür.⁴¹ Sayılar âlemi içinde bir babayı, iki anneyi, üç ise çocuğu simgeler. Demek ki, bu sayı bir gün kendisi de bir baba ya da anne olacak bir başka yaşamı dünyaya getirecek çocuğu temsil ettiği için sayılar, soyun yaşamında temel bir göreve sahiptir.⁴² Ataerkil aile düzeninin görüldüğü hikâyelerde baba-anne faktörünün yanında çocuk da aile ve toplum içindeki durumu bakımından dikkate alınmış ve ergenlik yaşıyla birlikte söz sahibi olmuştur. Çünkü hanların anlatıldığı bir hikâyede çocuk faktörü, kendisi de ileride bir han olması icabıyla önem arz etmektedir. Zaten hikâyelerin tamamında babadan oğula geçen bir hanlık düzenini görmekteyiz. Babasının kahraman bir han olması demek aslında onun oğlunun da ileride han olmasına bir işarettir. Türk töresine göre han, soylu bir aileden gelmelidir ve Tanrı tarafından verilen üç özelliğe sahip olmalıdır. Bu üç özellik şunlardır:

- 1- Tanrı kendisine başarı ve kağanlık için yarlık vermiştir.
- 2- Tanrı diğer insanlardan ayrı olarak onu talih ile donatmalıdır.
- 3- Kısmetli, uğurlu olmalıdır.⁴³

Dede Korkut Kitabı'nda geçen Boy isimlerinin babadan oğula şekilde başlıklandırılması, üç sayısı ile özdeşleşmiş çocuğun aile ve toplum içindeki konumunu bizlere en kısa yoldan özetlemektedir.

Türk folklorunda üç sayısı yukarıda anlattıklarımızın dışında üç çeşitli tekliflerde, rakibine karşı yapılan hamlelerin üç oluşunda, çoğu durumların tekrarlarında ve hep üçüncü durumun tekrarındaki neticeye varılması gibi durumlarda da kullanıldığını görmekteyiz. Söz gelimi: Üçüncü atışta vurulur, üçüncü teklifte isteği kabul edilir. Üç kadar mühlet verir.⁴⁴ Ayrıca üç istek isteme ve olayın üç kere tekrarlanması gibi durumlar için Dede Korkut Boylarında bu tarz kullanıma sıkça rast gelmekteyiz.

"Mere bazirganlar bu aygırı ve dahı ve bu yayı ve bu gürzi mânâ verün dedi. ... bu üç nesneyi ana aparsavuz gerek idi dediler."⁴⁵

⁴⁰ Özçelik, a.g.e., s. 529.

⁴¹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s. 229.

⁴² H. Avni Yüksel, "Türk Folklorunda Sayılar", *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, Ankara, Eylül 1981, s. 40.

⁴³ Yüksel, "a.g.m.", 1981a, s. 48.

⁴⁴ Yüksel, "a.g.m.", 1981a, s. 28.

⁴⁵ Özçelik, a.g.e., s. 151-153.

Aynı zamanda üç sayısı tek başına kullanıldığı gibi rakamların değerinin çoğaltılmasında da o rakamın önüne veya arkasına da konmaktadır. Konduğu rakam bazen bir ordunun sayısal gücünü simgelediği gibi bazen bir yaş belirtme veya para değeri olarak da karşımıza çıkar.

“Karaçuk Çoban kâfirün üç yüzünü sapan taşıyla yere bıraktı.”⁴⁶

Bütün insanlığın manevi mirası olduğu düşünülen üç sayısına yüklenen kutsallığın, *“göklerin, yerlerin ve suların”* üç ayrı varlık olarak Eski Çağ insan düşüncesinde yer almasından kaynaklandığı düşünülmektedir.⁴⁷ Bu açıdan Türk mitolojisindeki üçlü yapı dikkat çekicidir: Üçlü yapı, istenilen dinamik süreç için ideal modeli oluşturur. Diğer geleneklerin bir kısmında olduğu gibi bazı Türk mitolojik geleneklerde de kâinatın dikey dünya modeli, yer, yer üstü ve yer altı olmak üzere üç katlı dünyadan oluşuyor. Yatay dünya modelinde ise yukarı, orta ve aşağı olarak yine üç dünya vardır. Dünya hakkındaki bu görüş, üç rakamına mitolojik inançlarla bağlı sakral bir anlam kazandırmıştır. Yakut metinlerindeki kahraman, Yer İyesi'nin memesinden sadece üç kez süt emebilir.⁴⁸

Ayrıca evrenin üç çocuğu vardır: İnsan, bitki, hayvan.⁴⁹ Proto Türklerde şamanların din ve iyileştiricilik üzerindeki *“Kam”* etkisi çok fazlaydı. Üç sayısının efsun özellikli ve mitolojik inançlarla ilgisi arkaik ritüellerde, yapılan âyinlerde ve âyinlerin üç defa tekrarlanmasında korunmuştur.⁵⁰ Özellikle dini âyinlerde yapılan dualar veya hasta birini iyileştirilirken yapılan uygulamalar üçerli şekilde tekrarlanmaktaydı. Bu gelenek İslam dini ile birlikte, Türklerin din mitolojisinde yer edinen Hızır kültüründe karşımıza çıkmaktadır. Dede Korkut Boylarının bazılarında bu muhteşem üçlüyü bir uyum halinde bir arada görebilmekteyiz. Bu üçlünün birbirine yardım ettiği ve kozmogolojideki uyumunun en iyi görüldüğü hikâyelerden biri Dirse Han Oğlu Bayındır Han Boyudur. Babası tarafından vurulan Bayındır Han'ın başında onun sadık hayvanı olan iki köpek (kelbçügez) beklemekte ve akbabaları, kargaları yaralı yiğidin üzerinden korkutarak kaçırmaktadır. Ayrıca Boz atlı Hızır'ın gelmesi ve yarasını üç kere sıvazlaması daha sonra dağ çiçeği otu ile anne sütünün karıştırılarak yaraya sürülmesini söylemesi de bitkinin insana şifa açısından yararını göstermektedir. İşte bu hikâyeden hareketle evrenin üç çocuğunun; anne (insan) *“süt”*, bitki *“ot”*, hayvan *“köpek, sadık dost ve koruyucu”* üçlüsünün birbiri arasındaki yardımlaşmasını ve muhteşem uyumunu görmekteyiz.

“Oğlanun iki kelbçügezi vardı; Kargayı, kuzgunu kovaradı, kondurmazadı. Oğlan anda yıkıldukda boz atlı Hızır oğlana hazır oldu. Üç katla yarasın kere eliyile sıgadı. Sana bu yaradan, korhma oğlan ölüm yokdur. Tağ çiçeği anan südiyile senün yarana mehlemdür dedi, gayib oldu.”⁵¹

⁴⁶ Özçelik, a.g.e., s. 89.

⁴⁷ Edward Skidelsky - Ernst Cassirer, *The Last Philosopher of Culture*, Princeton Universty Press, New Jersey 2008, s. 12.

⁴⁸ Beydili, a.g.e., s. 489.

⁴⁹ Alkan, a.g.e., s. 48.

⁵⁰ Beydili, a.g.e., s. 489.

⁵¹ Özçelik, a.g.e., s. 59-61.

Çadır, göçebe yaşayan Türk toplumu için vazgeçilmez bir unsur olmasının yanında toplumun yapısını ve sınıflandırmasını belirtmesi açısından da çok önemli bir kıstastır. Çadırların üç tip olduğunu belirten Ziya Gökalp, Türklerin toplum yapısını incelerken üç büyük aile tipini tespit eder.⁵² Hanlar üzerine kurgulanmış bir kitap olan Dede Korkut Hikâyeleri'nde her yapılan toy veya toplantılarda da bu üç tip çadırla karşılaşmaktayız. Örneğin Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyunda da “kızıl otağ”, “kara otağ” ve “ak otağ” şeklinde üç tip çadırın olduğunu görmekteyiz. Buradaki çadırların üç çeşit oluşu ve her bir çadıra hakanların rütbelerinden, saygınlık durumlarından çok, Tanrı katındaki alkışlanma-kargışlanma durumuna göre yerleştirilmesi Türk toplumunun İslam öncesi dini mitolojisi ve sosyal hayatı hakkında geniş bilgi verir.

*“Bir yere ağ otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kondurmuşıdı. Kimün ki oğlı kızı yok kara otağa kondurun, kara keçe altına döşen, kara koyun yah-nusundan önine götürün. Yer ise yesün yemez ise tursun getsün demişıdı. Oğlı olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlı kızı olmayanı Allah te'ala kargayupdur, biz dahı kargaruz.”*⁵³

Efsane, destan ve hikâyelerin inandırıcılık etkisinde en büyük pay kuşkusuz hikâyelerin bir sistem mantığı içine yerleştirilmesi ve anlatıcının hikâye kriterlerini bozmadan durumu anlatmasıdır. Bu açıdandır ki “zaman, mekân, olay” diye tabi ettiğimiz “üç birlik” kuralı Dede Korkut Boylarında muhteşem bir şekilde uygulanmış ve hikâyenin dokusunu kurgusuyla zenginleştirmiştir. Bütün hikâyelerde bu üç birlik kuralı korunmuş ve hikâyeyi zevkli, okunabilir kılmıştır.

“Dört” Sayısı

Dört sayısı genellikle dünya ve fiziksel gerçeklikle ilgilidir ve maddi düzeni tanımlar.⁵⁴ Evren de dâhil olmak üzere aslında maddiyatın, fiziğin temelindeki dört evreyi anlatır bu sayı. Bayram Durbilmez bu evreleri “Örneğin insan hayatının dört dönemi vardır:

- 1- Bebeklik,
- 2- Çocukluk,
- 3- Olgunluk,
- 4- Yaşlılık.”⁵⁵ şeklinde açıklamaktadır.

Türkler dört sayısını daha çok yön bağlantılı kullanmışlardır. Schimmel, mitlerden hareketle, ilk insanların, ayın dört aşamasını “hilâl, büyüme, dolunay ve küçülmeyi” gözlemlediklerini, güneşin konumu ve gölgelerin hareketleri ile dört ana yönü ve dört rüzgârı keşfettiklerini belirtir: “Güneşin doğduğu ve battığı noktaların, özellikle ilkbahar ve sonbaharda gündüz ile gecenin eşit olduğu günlerde hassas bir biçimde gözlemlenmesi dört esas noktanın keşfe-

⁵² Yüksel, a.g.e., 1981a, s. 48.

⁵³ Özçelik, a.g.e., s. 27.

⁵⁴ Schimmel, a.g.e., s. 98.

⁵⁵ Durbilmez, a.g.e., 2009, s. 72.

dilmesini sağlamıştır.⁵⁶ Ögel'in tespitlerine göre; "Türk devletlerinde, güney ve kuzey ikinci derecede yönlerdi. Çünkü devlet, ancak doğu-batı yönlerinden genişleyebiliyor ve mânâ kazanıyordu. Sibiryâ kavimlerine göre ise, 'Dünya, güneyden kuzeye doğru uzanmakta idi.' Çünkü büyük ve kutlu ırmaklar da, bu yönde akmakta idiler. Yakut Türkleri, güneyi, dünyanın yüksek ve cennet yanı olarak düşünüyordular. Kuzey ise, dünyanın aşağı bölümü idi. Sibiryâ'nın coğrafya konumu da, böyle idi. Aslında Yakut Türkleri güneyden gelmişlerdi. Onlara göre de rüzgârlar dört köşeden esiyorlardı."⁵⁷ Dede Korkut Boylarında dört sayısının kullanışı öncelikle ve özellikle yön bazında karşımıza çıkmaktadır:

"Dili damağı kuruyup **dört** yanına bakdurdun mu?"⁵⁸

"Ağlayuban **dört** yanına bakar olur."⁵⁹

Yönlerin ve rüzgârların sayısıdır dört. Türk mitolojisine göre, Türkler yeryüzünü bir dikdörtgen / kare biçiminde tasavvur etmişlerdir. Yeryüzü dört yöne bölünmüştü.⁶⁰ Yeryüzünün bir "dikdörtgen / dörtgen biçiminde olduğu", "dört gök öküzün üzerinde durduğu" gibi inanışlar; "dört unsur", "dört ana yön", "dört mevsim", "dört zaman", "dört renk", "dört yıldız / yıldız kümesi", "bir ağacın dört dalındaki yasak meyveler" vb. gibi hususlar mitolojik kökenlidir. Altaylı Türkler, "dünyanın önce daire, sonra kare şeklinde" olduğuna inanırlar.⁶¹ Yapılan seferler ve ülkenin genişlemesi hep dört yönlü olmuştur. Çünkü düşman, ülkenin dört yanındadır.

"**Dört** yanını kâfir bağladı bellü bilgil!"⁶²

Bu kullanımın yanında dört sayısı miktar belirtme açısından gündelik kullanıma uygun şekilde sayısal değeri olarak da kullanılmaktadır. Basat'ın Teppegözü öldürdüğü boyda çocukların sayısının dört kıstas alınması ve sayının yavaş yavaş azalması dikkat çekicidir.

"**Dört** oğlu olan birin virdi, üç olan birin verdi, iki oğlancuğum vardı birin verdim biri kaldı."⁶³

Oğuz içine ki bazı hanlar sayılar ve yaptığı işlerin sayısal değerine göre ya da sayıca oğuz boyundaki durumlarına göre anılırlardı. Bunlardan dört han vardı ki hep peçe ile gezerlerdi.

"Oguzda dört yiğit nikabıla gezeridi: Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu Kırk Kunuk ve Boz aygurlı!"⁶⁴

Mitolojik anlamının yanında dört semavi dinden birisi olan İslam dini içinde dört sayısı da üzerine kutsiyet yüklenen sayılardan olmuştur. İslam felsefesinde ve halk inanışlarında bazı temel unsurları nitelendirmek için kullanı-

⁵⁶ Schimmel, a.g.e., s. 98.

⁵⁷ Ögel, a.g.e., s. 243-244.

⁵⁸ Özçelik, a.g.e., s. 278.

⁵⁹ Özçelik, a.g.e., s. 525.

⁶⁰ Schimmel, a.g.e., s. 48-51.

⁶¹ Çoruhlu, a.g.e., s. 89.

⁶² Özçelik, a.g.e., s. 541.

⁶³ Özçelik, a.g.e., s. 451.

⁶⁴ Özçelik, a.g.e., s. 367.

lır. Bunlardan bazıları dört unsur, dört kitap, dört melek, dört mezhep, dört halife, dört anayön, dört mevsim, dört renk gibi unsurlardır.⁶⁵ Dört yön, dört unsur dört mevsim bir gündeki dört zaman dört rüzgâr dört renk vb. gibi unsurlar mitolojik kökene sahiptir. Dört melek, dört peygamber, dört kitap vb. gibi kabuller İslam kaynaklıdır.

Dört melek: 1- Cebrail, 2- Mikail, 3- İsrail, 4- Azrail.

Dört peygamber: 1- Hz. Davut, 2- Hz. Musa, 3- Hz. İsa, 4- Hz. Muhammed.

Dört kitap: 1- Zebur, 2- Tevrat, 3- İncil, 4- Kur'an-ı Kerim.⁶⁶

Deli Dumrul hikâyesinde de bunun en açık örneğini görmekteyiz. Allah, birliğinden şüphe duyan Deli Dumrul'a bu dört büyük meleğinden biri olan Azrail ile haber göndermektedir.

"*Mere al kanatlu Azrayil sen misin? dedi, Evet menem dedi.*"⁶⁷

"Beş" Sayısı

Türkler İslam'dan önceki dinleri tek Tanrı'ya dayalı bir dindir. Bu tek Tanrılı dinin bazı yaptırımları İslam dini ile bağdaşıyordu. İslam'ın beş temel şartının Türklerin İslam'dan önceki yaşama formlarına çok yakın olması ve uygulama bazında bir zorluk çıkartmamasından dolayı Türklerin İslam dinine geçişini hızlandırmıştır diyebiliriz. Yeni dinleri içinde Türkler de beş sayısının İslamik formunu korumuş, İslam değerleri içindeki beş önemli erkek, beş önemli kadın, beş mekân (evren) kıymetlendirmiştir. Özellikle Gök Tanrı inancı ritüellerini de bünyesinde barındırdığını gördüğümüz Alevilik inancı içinde bu belirginlik göze çarpmaktadır. "*Âl-i Abâ*" olarak bilinen ve Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşan Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'ini simgeler. Ehl-i Beyt için ayrıca "*Pençe-i Âli Aba*" tabiri kullanılır ki, Tanrı'nın kudret elini simgeleyen bir elin beş parmağı şeklinde ifade edilir. Beş parmaktan başparmak Hz. Muhammed'i, şahadet parmağı Hz. Ali'yi, ortanca parmak Hz. Fâtıma'yı, yüzük parmağı Hz. Hasan'ı, serçe parmağı da Hz. Hüseyin'i simgeler. Cem birleme hizmetinde, kendileri ve bütün bacılar adına iki rekâtlık tarikat namazını kılan, böylece Kırklar Cemi'nde bu hizmeti gördüğüne inanılan Hz. Havva, Hz. Meryem, Hz. Asiye, Hz. Hative, Hz. Fâtımâ'yı sembolize eden "*beş baci*" da beş sayısı ile ilgilidir. Beş sayısı beş ayrı evren veya âlemi, yani "*lâhut*" (Tanrı âlemi), "*ceberut*" (Tanrı'ya varmanın üçüncü basamağı), "*melekut*" (melekler ve ruhlar âlemi), "*nasut*" (insanlık âlemi) ve "*misâl*" (semboller âlemi) âlemleriyle de ilgilidir.⁶⁸

Dua kelimesi; çağırmak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek mânâsındaki "*davet etmek*" anlamında ve da'va kelimeleri gibi mastar olup, "*küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz*" anlamında isim olarak da kullanılır. Ayrıca, Allah'a sunulacak talepleri sözlü veya yazılı olarak dile geti-

⁶⁵ Bayram Durbilmez, "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Dört Sayısı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 52, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2009, s. 72.

⁶⁶ Durbilmez, a.g.e., 2009, s. 72.

⁶⁷ Özçelik, a.g.e., s. 323.

⁶⁸ Ali Duran Gülçiçek, *Her Yönüyle Alevilik (Bektaşilik, Kızılbaşlık) ve Onlara Yakın İnançlar*, Ethnographia Anatolica Yayınları, Cilt: I-II-III, Köln 2004, s. 790.

ren metinlere de dua denilir. Kötülüklerden korunma ve dünya nimetlerinden faydalanma isteği duanın iptidai halinin tespitinde en belirleyici özelliştir.⁶⁹ İlkel dualardaki dua çekirdeğinde yalnızca insan ve istekleri yatar.⁷⁰ İslami unsurlarla ilgili olarak Hak/Tanrı, Muhammed Mustafa, beş kelime, günahı bağışlanmak, didar görmek, imandan ayrılmamak, âmin demek kavramları dualarda yer almaktadır.⁷¹ Dede Korkut Hikâyeleri'ndeki dualar "*istek ve dilek duaları*" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Hikâyelerde duaların yanı sıra çaresiz kalan, acı çeken, kötülüğe maruz kalan bir insanın rahatlamak için dile getirdiği kalıp sözler olan beddualar (kargışlar)la da karşılaşmaktadır. Söylenildiği andaki duyguları ifade etmesi, o andaki ruh halini yansıtması açısından önem taşıyan bu sözler, insanın karakteristik yapısına, zamana, çevreye ve olaya göre değişmektedir.⁷² Hikâyelerde istek ve dilek dualarını edenler; "*Ozanlar*", "*kalın Oğuz Beyleri*" ve "*ağzı dualı Dede Korkut*"tur.⁷³ Dede Korkut, bu anlatılarda bir tip olup İslam dininden önceki hikâyelerde de aksakallı, ak saçlı, bilgili, tecrübeli bir kişi olarak karşımıza çıkar. Hikâyelerde bu kişi tarihi olmaktan öteye menkıbevi bir Türk büyüğüdür. İhtiyaç duyulduğunda keramet gösteren bir veli konumundadır. Dede Korkut, Oğuz kavminin akıl hocasıdır. Kavmin bütün müşkülünü çözer. Toplum içinde güzel hikmetli sözler söylemek, iyi insanlar için Tanrı'dan yardım istemek, kötüler içinse beddua etmek onun görevlerindedir.⁷⁴ Bu sebeptendir ki, hikâyelerin sonunda Dede Korkut gelir, önce dünyanın geçiciliğinden bahseden öğütler verir daha sonra boyların çoğunda da gördüğümüz ortalama beş kelimedenden oluşan "*ozan du'asını*" yapardı. "*Tanrı seni namerde muhtaç etmesün, ağ alnında beş kelime du'a kılduk, kabul olsun. Günahunuzu adı görklü Muhammede bağışlasun!*" cümlesinde geçen "*Tanrı seni namerde muhtaç etmesin.*" ve "*Günahunuzu adı görklü Muhammede bağışlasun.*" cümlesinde toplam beş kelime vardır. Ayrıca dua eden ellerde **beş** parmak bulunması da farklı ama dikkat çeken bir özelliktir.

Ayrıca yine bir, iki, üç ve dört sayıları arasındaki yinelemeyi sağlamak ve zaman bildirmek açısından beş sayısının sürekli kullanıldığını görmekteyiz.

"*Yigidüm men sana bir yıl bakam. Bir yılda gelmezisen iki yıl bakam. İki yılda gelmezisen üç dört yıl bakam. Dört yılda gelmezisen beş yıl altı yıl bakam.*"⁷⁵

"Yedi" Sayısı

Türklerin yaygın kullandığı en önemli sayılarından. Türkler hem İslam öncesi hem de İslam sonrasında yedi sayısına mukaddes değerler vermişler-

⁶⁹ Osman Cilacı, "Dua" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Cilt: 9, İstanbul 1994, s. 530.

⁷⁰ L. Sami Akalın, *Alkışlar Kargışlar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990. s. 31.

⁷¹ Abdurrahman Güzel, "Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua", *Turkish Studies*, Volume: 3/2 Spring, Ankara 2008, s. 444.

⁷² Güzel, "a.g.m.", s. 442.

⁷³ Güzel, "a.g.m.", s. 442.

⁷⁴ Erman Artun, *Anonim Türk Halk Edebiyatı Nesri*, 3. Baskı, Kabcacı Yayınları, İstanbul, Eylül 2008, s. 87.

⁷⁵ Özçelik, *a.g.e.*, s. 529.

dir. Yedi sayısı Dede Korkut Boylarında her zaman yedi şeklinde geçmemektedir. Söyleyişe ve şiveye göre “*yeddi*”, “*yidi*” şeklinde değişikliklere uğramaktadır. Yedi sayısı, ilahî ve ruhsal olan üç ile dünyevi ve maddi olan dördün birleşimini verdiği için bütün kültürlerde kutsal kabul edilmiştir.⁷⁶

Yedi sayısı ile ilgili en önemli inceleme ise bu sayının hem İslam öncesi Türk mitolojisindeki Gök Tanrı'nın hem de Kur'an-ı Kerim'in belirttiği gibi Allah'ın, âlemleri yedi tabakadan yaratması olgusudur. Türk mitolojisinde “*yedi iklim*” denilen mitolojik kavram, İslam dininde de kendini gösterir. Günümüzde Türkiye'nin de yedi iklim bölgesine ayrılması bu mitolojik iklim geleneğinin bir devamı olarak düşünülebilir. Altaylılar ülkelerinden söz ederken “*yedi kapılı ülkem*” derler ve övünürler.⁷⁷ Bu anlamda kullanılan “*yedi kapı*” motifinin bir benzerini Dede Korkut Boylarından Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatıda da görürüz. Tamamen dini arka plana sahip olan anlam bağlamı Basat'ın Tepegöz ile olan mücadelesinde gözler önüne serilir. Basat'ın Kelime-i Tevhid'i dile getirmesinin ardından, yedi yerden kaçabileceği birer çıkış kapısı açılır. Üç sayısında rastladığımız katman olgusu kendisini yedi sayısında da göstermekte olup özellikle Dede Korkut Hikâyeleri'nde bunun örneklemine rastlanmaktadır.⁷⁸ Aslında bu durumun Kur'an-ı Kerim'de de bahsi geçen cennetin yedi kat olmasına veya “*yedi iklim*”e gönderme yaptığını söyleyebiliriz.

“*Heman-dem kümbed yarıldı, **yedi** yerden kapu açıldı.*”⁷⁹

Yedi sayısının çoğunlukla kullanıldığı hikâye Bamsı Beyrek'in boyudur. Bu anlatıda yedi sayısı öncelikle sayısal değeri açısından ele alınmıştır. Bamsı Beyrek'in yedi kız kardeşi vardır. Beyrek, anlatının sonunda bu sadık kız kardeşlerini kırk yiğidinden yedi tanesiyle evlendirir.

“*Beyrek dahı yedi kız karndaşını **yedi** yigide verdi.*”⁸⁰

Yedi sayısı genel olarak “*yedi gün yedi gece*” motifi şeklinde zaman birimi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bazen düzenlenen toylarda bazen de gidilen mesafenin uzaklığı hakkında bilgi vermek maksadıyla bu motife başvurulur.

“***Yedi** gün **yedi** gece toy düğün edüp yeme içme oldu.*”⁸¹

Bir çeşit yineleme olarak görebileğimiz tekrarların yedi sayısı için de uygulandığını görüyoruz. Söz gelimi bir olay yedi kere denenmiş ve yedinci de başarılı olunmuştur.

“***Yedi** katla vardum o kal'ayı alamadum gerü döndüm.*”⁸²

Hatta bazı hanlar, beyler bu yaptıkları olayların kaçınıcı seferinde başarı göstermişlerse artık o şekilde anılır olmuş ve isimleri yedi kere yaptığı olay ile lakaplaşmıştır. Bu kahramanların çağrılması sırasında sayılarla yapılan benzetmelere başvurulur.

⁷⁶ Kılıç, a.g.e., s. 114.

⁷⁷ Alkan, a.g.e., s. 71.

⁷⁸ Ulukan, a.g.e., s. 186-187.

⁷⁹ Özçelik, a.g.e., s. 465.

⁸⁰ Özçelik, a.g.e., s. 249.

⁸¹ Özçelik, a.g.e., s. 587.

⁸² Özçelik, a.g.e., s. 421.

“... kara bıyığın ensesinde **yedi** yerde düğün Kazan Begün kartası Kara Göne çapar yetdi.”⁸³

Halk arasında yaygın olan kanı ve inançlara göre “*yedi düğüm ya da yedi kez okunan dua*”, büyüünün oluşması ve yapılan bir büyüünün bozulmasında rastlanılan önemli bir sayıdır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde yer alan “*yidi kişi-y-ile kurulur idi benüm yayum*” cümlesinde gözlemlemek olasıdır. Yedi sayısının mistik, gizli, belki de sihirselsel bir mâna içerdiğinin göstergesini ise, “*kara bıyığın yidi yirden bağladı.*” ibaresinde gözlemlemek mümkündür.⁸⁴

Dede Korkut Kitabı içinde birçok kalıp söz ve motif geçer. Bu motiflerden birçoğu ise sayılarla yapılan motiflerdir. Yedi sayısı da motif yapmaya uygun bir sayıdır. “*Kam-Saman inanışında ‘yedi kişi’, ‘yedi engel’, ‘yedi dolaşma’, ‘yedi demir’, ‘yedi pınar’, ‘yedi değirmen oluşu’, ‘yedi sarı kız’ şeklinde görülen motiflerin bazıları Dede Korkut Kitabı içinde de karşımıza çıkar.*”⁸⁵ Boylar içinde yedi sayısı ile ilgili yapılan motiflerden birçok örnek mevcutken, aşağıda birkaç tanesini vermeyi uygun gördük.

Kazılık Koca Oğlu Yigenek Boyu’nda yedi rakamı şu şekilde kullanılır:

“**Yedi** gişiyile kurulurdi menüm yayum.”⁸⁶

Kanlı Koca oğlu Kan Turalı Boyu’nda:

“**Yedi** yıllık al şerab içürdiler”⁸⁷

“Dokuz” Sayısı

Mitoloji, kültür ve tarihimizin şekillenmesinin dünden bugüne her safhasında görebildiğimiz dokuz sayısı Türk Milleti için önemi fazla olan sayıların başında gelmektedir diyebiliriz. Mitolojik anlatıların yanında günümüzde dört semavî din içinde kabul gören ilk yaratılan insanlar olarak bilinen Adem ile Havva’nın Türk mitolojisindeki isimleri Törüngey ve Ece’dir. Törüngey ve Ece yasaklı meyveyi yemeleriyle Tanrı tarafından dünyaya kovulurlar. Ece meyveyi yediği ve yedirdiğinden dolayı Tanrı tarafından dokuz kız ve dokuz erkek doğurması için beddua edilmiştir. Böylece Ece dokuz ay doğum sancısı çekme ve çocuk doğurma ile cezalandırılmıştır.⁸⁸ Bu sebepten midir bilinmez dokuz sayısı yeryüzündeki en önemli varlık olan insanın doğum süresi olması açısından özellikle Türk mitolojisinde kutsiyeti fazla olan bir sayı olarak kabul edilir. Dede Korkut Kitabı içinde bu durumun örneklerine rastlamaktayız.

“*Ogul ogul ay ogul, **tokuz** ay tar karnumda götürdüğüm oğul.*”⁸⁹

“*Toğduğunda **tokuz** buğra öldürdüğüm aslan ogul.*”⁹⁰

⁸³ Özçelik, *a.g.e.*, s. 125.

⁸⁴ Ayşe Ulukan, “Farklılığın Renk ve Sayılarda Buluşan Aynılığı”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 48, Erzurum 2012, s. 186-187.

⁸⁵ Durbilmez, *a.g.e.*, 2008, s. 348.

⁸⁶ Özçelik, *a.g.e.*, s. 421.

⁸⁷ Özçelik, *a.g.e.*, s. 363.

⁸⁸ Bayat Fuzuli, *Türk Mitolojik Sistemi 1*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2007, s. 177.

⁸⁹ Özçelik, *a.g.e.*, s. 337.

⁹⁰ Özçelik, *a.g.e.*, s. 333.

Dokuzlama

“Dokuzlama” ya da “tokuzlama” diye adlandırabileceğimiz genelde ise “dokuz dokuz” olarak bilinen dokuzlama âdeti, Türk mitolojik hikâyeleri ve folklor türlerinde rastladığımız bir terimdir. Türk hakanlarının tahta çıkma, ölüm, eğlence, toy gibi törenlerinde dokuz rakamına sıkça rastlamaktayız. Millî ziyafetlerde ve dini âyinlerde kurbanlar veya sunulan ikramlar ya dokuz olurdu ya da dokuzun katlarından meydana gelirdi. Söz gelimi: Orta Çağların Türk hükümdarlarının sarayında dokuzluk hediye sistemi vardı. Bu töreye göre han hediyesi dokuz tane olmalıydı.⁹¹ Ayrıca Orta Çağ Arap kaynaklarının da anlattığı gibi hediyeleri dokuzlu gruplar halinde vermek âdeti ve tokuz bile basitçe “bir hediye” mânâsına gelebilirdi; çünkü hediyelerin dokuz kısımdan oluşması öngörülürdü. Kırım Tatar Hanlığı'nın hükümdarları bile hediyeleri dokuz ve katları şeklindeki parçalar halinde kabul ederdi.⁹² Dede Korkut Boylarında dokuz ve katları kullanılarak bu açıklamaya örnek olacak birçok cümle görebiliriz.

“Kızun gökçekini **tokuzlama** çargap çuka Bayındır Han'a pencik çıkardılar.”⁹³

“Kırk” Sayısı

Halk edebiyatı ürünlerindeki kullanımları doğal olarak etkileyen çeşitli sayılar vardır. Bunların içinde formulistik olarak değerlendirebileceğimiz kırk sayısı özellikle Anadolu, Orta Doğu ve Türkistan bazında en çok dikkat çeken ve özel anlamlar yüklenerek kullanılan sayıdır diyebiliriz. Günlük yaşamın yanı sıra deyim, atasözü, efsane, masal, halk hikâyesi, şiir de olduğu gibi ritüel törenler, dini amaçlar ve yer adlarında da sıklıkla kırk sayısından yararlanıldığını görmekteyiz. Kırk sayısının bu kullanım yelpazesindeki genişlik elbette araştırmacıların da dikkatini çekmiştir. Araştırmacılar kırk sayısının daha çok dinsel inanışlara yüklenen değerler ile günlük yaşamda yaptığımız pratik kullanımların simgesel olarak hayata yansması şeklinde kullanımına rastlamışlardır. Sayı sisteminde kendisinden sonra gelen bütün sayılardan küçük olan kırk sayısının neden çokluk belirtmek için kullanıldığı dikkat çekicidir. Neden kırk sayısı yerine kendisinden daha büyük değerleri ifade eden elli, altmış ya da daha yüksek değerdeki bir sayının çokluğu ifade etmek için kullanılmadığı sorusunun cevabı kırk sayısının dinsel ya da mitolojik geçmişinde aranmalıdır.⁹⁴

Hikâye ve destanlarda zamanı en iyi anlatan sayı olarak “üç” ve “yedi” sayısından bahsetmiştik. Bunların yanında zaman kavramını yüksek değer bazında bize en uygun veren sayı ise “kırk”tır. Zaman kavramının yanında sayısal derecelendirme değeri, maddi (para) değeri yaparken de kırk sayısından faydalanılmıştır.

“Te'ala Cebrayile buyurdu kim: Ya Cebraill! Var şol kuluma **kırk** erce kuvvet verdüm, dedi.”⁹⁵

⁹¹ Beydili, *a.g.e.*, s. 490.

⁹² Schimmel, *a.g.e.*, s. 150.

⁹³ Özçelik, *a.g.e.*, s. 431.

⁹⁴ Güvenç, *a.g.e.*, Sayı:41, 2009, s. 89.

⁹⁵ Özçelik, *a.g.e.*, s. 511.

“**Kırk** güne degin sıra var, di geyünüz andan sonra bir dervişe verelüm, dedi.”⁹⁶

“Geçeninden otuz üç akça alındı, geçmeyeninden döge döge **kırk** akça alırdı.”⁹⁷

Hazırlama ve tamamlama sayısı olarak adlandırılan kırk, büyük sayılar arasında en büyüleyici sayıdır.⁹⁸ Bunlara ek olarak günlük yaşamda bekleme süresi olarak gösterilen ve çabukluk bildirmek amacıyla kullanılan kırk, yuvarlama sayısı olarak da karşımıza çıkar.⁹⁹ Türk ve Fars folklorunda evlilik ziyafetleri çoğunlukla kırk gün kırk gece sürer.¹⁰⁰ Eğlence, düğün, toy ve toplantılarda kırk sayısı bir gövde gösterisi sayısına dönüşür. Özellikle yine üç sayısını incelerken bahsettiğimiz otağ ve çadır kavramlarının toplum içindeki değeri ve sayısı hakkında da bilgi verilmek istenildiğinde “*kırk*” sayısı kullanılır.

“**Kırk** yerde otağ dikdürdi, **kırk** yerde kızıl ala gerdek dikdürdi.”¹⁰¹

Ayrıca yapılan kahramanlıklardan sonra ad verme geleneğinden yola çıkarsak çoğu kahraman kırk sayısını kendisine ad edinmiştir ve bu şekilde anılır, bilinir olmuştur. Oğuz Boyları içinde de bu kahraman Hanlara rastlamak mümkündür.

“Oğuzda dört yiğit nikabıla gezeridi: Biri Kan Turalı, biri Kara Çekür ve oğlu **Kırk** Kunuk ve Boz aygurlı!”¹⁰²

Kırk sayısının Türk edebiyat kültürü ve mitolojisinde gerek İslam öncesi gerek İslam sonrasında çoğunlukla “*kırk kız*” ve “*kırk yiğit*” motifi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Yaygın olarak görülen kırk yiğit ve kırk kız motifi Manas Destanı’nda, Dede Korkut Hikâyeleri’nde, Çingizname’de, Köroğlu ve Saltuk Buğra Han destanlarında karşımıza sıklıkla çıkmaktadır.

Kırk Yiğit-Kırk Kız

Bu sayı ile ilgili en dikkat çekici husus “*kırk yiğit*”, “*kırk kız*”, “*kırk mert*” ya da “*kırk namert*” motiflerinin sıkça kullanılmasıdır. Abdülkadir İnan’a göre bu motifin kökeni, çok eski çağların karanlıklarında kaybolmaktadır. İnan, bu kırklar kurumunun yüksek barbarlık kültürüne ulaşan, küçük ve büyük derebeylikleri ellerinde tutan Alplerin çevresinde geliştiğini, daha ilkel kültür çağlarının hatıralarını aksettiren Altay-Yenisey Türklerinin destan ve masallarında Alplerin çoğunun tek başına gezip savaştığını, onların tek arkadaşlarının atları ve Tanrıları olduğunu belirterek bu yarı Tanrı yarı insan olan Alplerin çevresinde kırk yiğit kurumuna rastlanmadığını, kırk yiğit ve kırk kız motifinin yüksek barbarlık kültür merhalesinde büyük göçebe boyların başın-

⁹⁶ Özçelik, *a.g.e.*, s. 185.

⁹⁷ Özçelik, *a.g.e.*, s. 317.

⁹⁸ Schimmel, *a.g.e.*, s. 265.

⁹⁹ Güvenç, *a.g.e.*, Sayı: 41, 2009, s. 86.

¹⁰⁰ Schimmel, *a.g.e.*, s. 254.

¹⁰¹ Özçelik, *a.g.e.*, s. 385.

¹⁰² Özçelik, *a.g.e.*, s. 367.

da Alplerin çağını tasvir eden destan ve masallarda bulunduğunu söyler.¹⁰³ Celal Beydili ise, “*Türk halklarının mitolojik görüşlerine göre sonsuza kadar yaşayacaklarına inanılan varlıklar olarak kırk erenler ya da kırkları gösterir. Ona göre kırklar veya kayıp eren ruhlarının koruyuculuk işlevi İslam öncesi çağların inançlarıyla ilgilidir ve son zamanlarda bu varlıklar Müslümanlığın görünür kalıplarını kabul etmiş ve İslam formlarına bürünmüştür.*”¹⁰⁴ tespitinde bulunmuştur.

Aslında bu motif sadece Dede Korkut Boylarına özgü bir motif değildir. Han ve kağanların yanında “*kırk yiğit*”ten oluşan arkadaşlarının olması Türklerin mitolojik dönemlerindeki birçok tarihi hikâyede karşımıza çıkar. Tarihte bağımsızlık için yapılan ilk başkaldırı hareketine girişen Kürşat ve arkadaşlarının olayında da başkaldıran yiğitlerin sayısı kırktır. “*Komite otuz dokuz arkadaşı ve birde Kürşat ile kırk kişidir.*”¹⁰⁵ şeklindeki açıklama, tarihçilerin de bu olayı doğruladığını göstermektedir. Manas Destanı’ndaki kırk sayısı da genel itibarıyla aynı olanların dışında en çok “*kırk savaşçı*”, “*kırk yiğit*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. “*Manas sekiz yaşındayken kırk evden kırk çocuk toplayarak onlarla askerlik oyunu oynardı. Daha sonra bu kırk çocuk kırk yiğit olarak Manas’ın yanından ayrılmaz ve onun her hareketinde yer alır.*”¹⁰⁶

Destan, hikâye, masal gibi türlerde rastlanan en belirgin motiflerden birisi de kahramanın engellenmesi ve karşısına çıkan engellerle mücadele ederek zafere ulaşmasıdır. Bu engel kimi zaman olağanüstü bir varlık, kahramanın yeteneklerini ölçmek için yapılan bir veya bir dizi sınav, kimi zaman da doğal olaylar veya kötü kişilerdir. Bütün mücadelelerinde kahramana olağanüstü güçler ya da Tanrı yardım eder. Bunların yanı sıra kahramanın başka yardımcıları da vardır. Bir diğer yardımcısı bey soyundan gelen yiğitleridir. Bunlar kahramana canları pahasına bağlı, cesur kişilerdir. Bu topluluğun sayısı kahramanla beraber ya da kahraman olmadan kırktır ve kırk yiğit olarak anılırlar. Kahramanın daha çocukken tanışıp kaynaştığı bu kırk yiğit, onun hayatında vazgeçilmez bir yere sahiptir, öyle ki kendi evlendiği zaman kırk yiğidini de kırk bey kızı ile evlendirir. Kırk yiğit ise beylerine canlarını feda edecek kadar bağlıdır.¹⁰⁷ Alplerin yanında bulunan kırk yiğit sıradan kişiler değil, bey soyundan gelen, asil, cesur, Alplerine bağlı dürüst kişilerdir. Aynı özellikler hatunların yanlarında bulunan kırk kız için de geçerlidir.¹⁰⁸

Dede Korkut Kitabı’nda kahramanın sadık yardımcıları olan kırk yiğit zümresi sadece Alplara özgü bir yardımcı kahraman motifi olmayıp, Alp kadınların yanında da kırk ince belli kız görülür. Kırk ince kız, hatuna onun için ölümü göze alacak derecede bağlıdırlar. Kırk yiğit motifi gibi kırk kız da diğer Türk

¹⁰³ Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, TTK Yayınları, Cilt: I, Ankara 1998, s. 238.

¹⁰⁴ Beydili, *a.g.e.*, s. 313.

¹⁰⁵ Yüksel, *a.g.e.*, 1981b, s. 13-17.

¹⁰⁶ H. Avni Yüksel, “Türk Folklorunda Kırk Sayısı”, Sayı: 32, Erciyes 1981, s. 13-17.

¹⁰⁷ Güvenç, *a.g.e.*, Sayı: 40, s. 181.

¹⁰⁸ Güvenç, *a.g.e.*, Sayı: 40, s. 180.

destan, menkıbe ve efsanelerinde ortak bir motiftir.¹⁰⁹ İki sayısını incelerken Türk yönetim ve toplum sisteminde kadın ile erkeğin eşitliğine değinmiştik. Bu eşitliklerden birisi de han olan hükümdarın “*kırk yiğit*” e sahip olmasının yanında hatunda da “*kırk kız*” veya “*kırk ince belli kız*”ın bulunmasıdır. Hatta han, ülke dışında veya seferde olduğu zaman hatununun “*kırk ince belli kız*” ile hakanın yokluğunda ülkenin başında olması da dikkat çeken bir özelliktir. İleriki dönemlerde Bacıyan-ı Rum teşkilatının temellerine vesile olacak bu motif bütün savaşçı özelliklerle kadın estetiğinin birleşiminden oluşan “*kırk kız*”, “*kırk ince belli kız*” şeklinde tezahür eder. Kırk yiğit ve kırk kız motifleri Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek Boyu, Kan Turalı Boyu, Kazan Beg Oğlu Uruz'un Tutsak olduğu Boylarda geçmektedir.

“*Kırk yigidilen oğlu Orzı tutsak etmişüz, katar katar develerini yetmişüz, kırk ince bellü kızılan Kazanun helâlini tutmuşuz.*”¹¹⁰

Kırk Namert

Bu sayı ile ilgili en dikkat çekici husus “*kırk yiğit*”, “*kırk kız*” yanında “*kırk namert*” motiflerinin sıkça kullanılmasıdır. Kahramanın yardımcıları olarak kırk yiğit ve kahramanı kıskanarak kötülük yapmak isteyen kırk namert olarak Boğaç Han'da gördüğümüz kırk namert, hikâyenin başında kırk yigittirler. Kahramanın Beylik aldıktan, ad aldıktan sonra kırk yigidine karşı alakasız olması, onları kahramana kötülük yapmaya yöneltmektedir. Buradaki kırk namert, masallardaki kırk haramininin bir benzeridir.¹¹¹ Kam Pürenün oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde Beyrek'in kırk yigidinin Beyrek'e ihaneti değil de onu kıskanmaları söz konusudur. Bunu fark eden Beyrek, tatlı diliyle yoldaşlarını sakinleştirir. Bunun sebebi ise Beyrek'in evlenirken kızıl kaftan giymesi ve kırk yigidinin bunu kıskanmasıdır.¹¹² Salur Kazan'ın Tutsak Olup Oğlu Uruz'un onu kurtarmasını anlatan hikâyede kırk yigidi yine çıkarları doğrultusunda hareket ederken görüyoruz. Salur Kazan'ın üzerine düşmanın geldiğini gören kırk yiğit, kalıp savaşmak veya kaçmak seçeneklerini kendi aralarında değerlendirirler. Kırk yigidin savaşmaktan kaçarak Beylerini yalnız bırakmayı düşünmeleri ve daha sonra Salur Kazan olmadan eve döndüklerinde başarılarına geleceklerden korkarak düşmanla savaşmaya karar vermeleri, onların çıkarları doğrultusunda beylerine ihanete kalkıştıklarını göstermektedir.¹¹³

“*Kırk yigidün boyun algıl, babanı ol kırk namerdden kurtargıl.*”¹¹⁴

Sonuç

Sayıların; eski devirlerden, mitolojik çağlardan itibaren gördüğü değer ve bu değer toplum tarafından nasıl bir algı ile kabullenmeye çalışıldığını be-

¹⁰⁹ Behiye Köksal, “Dede Korkut Kitabı'nda Dini Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Nisan 2012, s. 85.

¹¹⁰ Özçelik, *a.g.e.*, s. 85.

¹¹¹ Köksal, “a.g.m.”, s. 84.

¹¹² Güvenç, *a.g.e.*, s. 182.

¹¹³ Güvenç, *a.g.e.*, Sayı: 40, 2009, s. 183.

¹¹⁴ Özçelik, *a.g.e.*, s. 67.

lırtmeye çalıştık. Formulistik sayıların sayısal değeri açısından, derecelendirme bakımından kullanıldığı ancak ele aldığımız kaynak anlatılarımızda sayı değerinden çok; zaman, yineleme, dini ritüel tekrarı, mitolojik olayı verme açısından da kullanıldığını tespit etmeye çabaladık.

Sayıların, bireylerin ve toplumların kendilerini doğayı evreni ve yaratıcıyı anlama ve anlamlandırma açısından hangi mânâlarda kullanıldığının tespitini ortaya koymaya çalıştık.

Bu tespitlerimiz elbette ki Dede Korkut Boyları içindeki kullanımları üzerindedir ancak Dede Korkut Boyları, Türk toplumunun İslam öncesi ve sonrasının birikiminin bir dışavurumu olduğu kadar Dede Korkut Boylarının oluşum dönemine kadar geçen süreçteki halk anlatıları, mitolojik olaylar, efsaneler, destanlar ve diğer edebî türlerden de yararlanmaya ve örnekler vermeye çaba gösterdik.

Sayılarla yapılan formellerin Türk toplumundaki kullanımının yansımalarına değindiğimiz kadar, bu formellerin kültürlerarası alışverişten mi kaynaklı olup olmadığını da açıklamaya çalıştık.

Dede Korkut Kitabı kıstas alınarak yapılan bu çalışmamızda sayı simgeciği ve sistematigiinden yola çıkarak Türk Mitolojik sistemi içinde değere tabii olunan sayıların, İslam öncesi ve İslam sonrası Türk mitolojisindeki önemine değindik. Formulistik sayıların özellikle İslam öncesi kullanım formunu koruduğunu gözlemledik. Daha birçok örnekleriyle efsanelerimizde, destanlarımızda, halk hikâyesi ve diğer edebî türlerimizde kökünü mitolojiden alan bir sistem ile kullanılan sayılar, günümüzdeki anlamları ve değerleri bazında belli bir birikim ile edebiyatımız içindeki yerini bulacaktır. Yapmış olduğumuz incelemenin ilerde bu konuda yapılabilecek çalışmalara ve konuyla ilgili tespitlerin gün ışına çıkarılmasına vesile olması amaçlanmıştır.

Kaynaklar

- AKALIN, L. Sami: *Alkışlar Kargışlar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- ALKAN, Erdoğan: *Sayılar ve Hayvan Simgeleriyle Alevi Mitolojisi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2005.
- AYDOĞAN, Metin: *Antik Çağ'dan Küreselleşmeye - Yönetim Gelenekleri ve Türkler II*, Umay Yayınları, İzmir 2005.
- BEYDİLİ, Celal: *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara 2005.
- CAN, Adem: "Homeros Destanları ile Dede Korkut Hikayeleri Arasındaki Kurgu Yapı Tip ve Tema Benzerlikleri", *Turkish Studies*, Volume: 6/2, Ankara 2011.
- CİLACI, Osman: "Dua" maddesi, *İslam Ansiklopedisi*, TDV, Cilt: 9, İstanbul 1994.
- CİN, Halil - AKYILMAZ, Gül: *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, Konya 2003.
- ÇORUHLU, Yaşar: *Türk Mitolojisi Ana Hatları*, 2. Baskı, Kocabay Yay., İstanbul 2006.
- DERİN, Serkan: "Göktürk Kitabelerinde Türk Dini İncancının İzleri", *Turkish Studies*, Volume: 9/9, Summer, Ankara 2014.
- DURBİLMEZ, Bayram: "Nahçıvan Türk Halk İnanışlarında Mitolojik Sayılar", *Turkish Studies*, Volume 3/7, Fall, Ankara 2008.
- DURBİLMEZ, Bayram: "Türk Kültüründe ve Fütüvvet-nâmelerde Dört Sayısı", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 52, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 2009.

DURBİLMEZ, Bayram: “Türk Kültüründe ve Fütüvvet-namelerde Üç Sayısı”, *Ahilik Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 2, Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, Kırşehir, Kış 2005.

EMRE, Ahmet Cevat: “Homeros Eposları ve Dede Korkut Oğuzlamaları”, *Odysseia - II*, TDK Yayınları, Ankara 1941.

EYÜPOĞLU, İ. Zeki: *Bütün Yönleri ile Bektaşilik*, Der Yayınları, İstanbul 2010.

GÖKALP, Ziya: *Türk Ahlakı*, Toker Yayınları, İstanbul 2005.

GÖKYAY, Orhan Şaik: *Dedem Korkutun Kitabı*, MEB, İstanbul 1973.

GÜLÇİÇEK, Ali Duran: *Her Yönüyle Alevilik (Bektaşilik, Kızılbaşlık) ve Onlara Yakın İnançlar*, Ethnographia Anatolica Yayınları, Cilt: I-II-III, Köln 2004.

GÜNŞEN, Ahmet: “Gizli Dil Açısından Alevilik Bektaşilik Erkan ve Deyimlerine Bir Bakış”, *Turkish Studies*, Türkoloji Araştırmaları, Volume: 2/2, Spring, Ankara 2007.

GÜVENÇ, A. Özgür: “Bazı Halk Anlatılarında Kırk Yiğidin İhaneti Üzerine Bir Değerlendirme”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum 2009.

GÜVENÇ, A. Özgür: “Kırk Sayısının Halk Edebiyatı Ürünlerinde Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Sayı: 41, Erzurum 2009.

GÜZEL, Abdurrahman: “Dede Korkut Hikâyeleri Bağlamında Dua”, *Turkish Studies*, Volume: 3/2 Spring, Ankara 2008.

İNAN, Abdülkadir: “Türk Destan ve Masallarında Kırklar Motifi”, *Makaleler İncelemeler I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

İNAN, Abdülkadir: *Makaleler ve İncelemeler I*, TTK Yayınları, Ankara 1998.

KÖKSEL, Behiye: “Dede Korkut Kitabı’nda Dini Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Nisan, Ankara 2012.

NAS, Emine - ÇELEBİLİK, Gülizar - DEMİRBAŞ, Aliye: “Tokat Nebiköy Yöresel Kadın-Erkek Giyiminde Alevilikteki Üçleme, Dört Kapı-Kırk Makam ve On İki İmam Kavramlarının Yansımaları”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı: 60, 2011.

OĞUZ, Öcal vd.: *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2006.

OLRİK, Axel: “Halk Anlatılarının Epik Kuralları 1”, *Milli Folklor Kültür Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 23, Ankara 1994.

ÖGEL, Bahaeddin: *Türk Mitolojisi*, MEB Yayınları, Ankara 1995.

ÖZCAN, Hüseyin: “Halk Edebiyatı Metinlerinin Çocuk Edebiyatına Kaynak Olması ve Örneklem Olarak Dede Korkut Hikâyeleri”, *Turkish Studies*, Volume: 3/2, Spring, Ankara 2008.

SCHIMMEL, Annemarie: *Sayıların Gizemi*, 2. Baskı, Kabalıcı Yay., İstanbul 2000.

SEZER, M. Abdulbasit: “Axel Olric’in Epik Yasaları Işığında Segreg Destanı”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 7/1, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2018.

SKIDELSKY, Edward - CASSİNER Ernst: *The Last Philosopher of Culture*, Princeton University Press, New Jersey 2008.

YÜKSEL, H. Avni: “Türk Folklorunda Sayılar”, *Milli Kültür Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, Ankara, Eylül 1981a.

YÜKSEL, H. Avni: “Türk Folklorunda Kırk Sayısı”, *Erciyes Dergisi*, Sayı: 32, Kayseri 1981b.

“Türklerde Üç, Yedi ve Kırk Rakamının Önemi”, (Çevrimiçi) <http://www.turkcenindirilisi.com/turk-tarihi/turklerde-ucyedi-kirk-rakaminin-onemi-h7861.html>, Erişim Tarihi: 8 Ekim 2017, Pazar, Saat: 21.19.